

Móricz Zsigmond

Beszélgetés az írógéppel

Móricz Zsigmond középső lányának, Gyöngyinek az iratai között van egyebek között mintegy 500 gépelt oldalnyi kézirat: Móricz Zsigmond naplója 1936 első feléből. Akkor hozhatta be Leányfaluról, amikor foglalkoztatta a gondolat, hogy nővére, Virág után ő is megírja emlékeit apjáról (el is készült egy töredék, ezt azonban sohasem fejezte be). A naplónak ez a része is „beszélgetés az írógéppel” – a gondolatok és érzelmek rögzítése minden utólagos javítás nélkül (sok elütéssel, pl. „jobb” helyett jpb, „ézésű” helyett érszű; gyakran a zaklatott állapot olyan jeleivel, mint a sebtében lenyomott váltó az írógépen: a kis és nagy betűből egyik sem látszik) – itt ezeket figyelmen kívül hagytuk, a helyesírási jellegzetességeket viszont megtartottuk („Kisbácsi”). A pontos keltezésből kitűnik, hogy alkalmanként elég sok időt töltött naplójárással (pl. január 13-án 18.50-kor fogott hozzá, 20.10-kor kezdte gépelni az *Athéni Timon* című „filozófiai tanulmányt” 6 sűrű oldalon). A gépelt lapokat tűzőgéppel összefűzte, címoldalt is tett hozzá, s arra kézzel ráírta a kezdő-záró dátumot. Most a napló egyik januári füzetéből közlünk részleteket.

Dr. Kovács Zoltán

1936. január 12. 17. 55

Rettenetes dolog történt, egész magamon kívül vagyok.

Felöltöttem, hogy megyek sétálni. Nem szeretek pénz nélkül kimenni a házból, ezért belenyúltam az ebédlő szekrény bal felső kis fiókjába, ahol az apró pénzt tartom.

Kisné¹ tegnap egy száz pengőst váltott és négy darab öt koronást hozott vissza. Ezt betettem ebbe a fiókba. Az este, mikor a munkásokat fizettem, ezek közül kivettem egyet. Egy volt nálam, s a két öt koronással fizettem a segítőknek. Hármat itt hagytam.

Most csak egy van.

Kisné több ízben látta, hogy aprópénzt csak innen szoktam kivenni.

Két darab öt pengőst elvett.

Most nem tudom, mit csináljak. Ebéd után takarított, s én azalatt kint sétáltam a kertben. Mire bejöttem, ő már elment. Azóta nem volt itt.

Nagyon lesújt az eset.

Azt nem tehetem, hogy számon kérjem. Idős asszony, hatvanegy éves. Nem szégyeníthetem meg.

* Naplórészlet 1936. Közlés: Dr. Kovács Zoltán. Az írás címét szerkesztőségünk adta.

Alkalom szüli a tolvajt. Könnyelműség volt tőlem, hogy szabadon hagytam pénzt. Különös, hogy tegnap, mikor betettem ezeket az öt pengősöket, felvillant bennem, hogy mi lenne, ha valaki belenyúlna. De abban a pillanatban el is vettem a gondolatot.

Kiséket olyan megbízható embereknek tekintettem eddig, akikre rá lehet bízni az egész házat. De azért nem adtam át nekik a kulcsot soha, épen óvatosságból. A diót nem mertem volna rájuk bízni, ezért a belső padlás mindig zárva van. De különben a legteljesebb bizalom és fesztelenség van vele szemben.

Ez megszűnt. Először a még megmaradt pénzt, – az az érzésem, hogy pengőst is elvett, legalább kettőt, vagy hármat. És ezt mind ma, még tegnapig nem hiányzott semmi.

Holnap, ha takarít, újra itt hagyom a szobában, hogyha bele néz a fiókba, lássa, hogy ott többet nincs pénz.

Vele szemben pedig nem tudok többet olyan bizodalmas és kedves lenni, mint eddig.

Tíz pengő nem sok pénz, de ő nagyon téved, ha azt hiszi, hogy olyan kevés, hogy én nem veszem észre.

Nagyon le vagyok sújtva. Nagy veszteség, hogy megszűnt vele szemben a bizalom.

Többet nem szólok hozzá.

Kellett ez neki? Megéri ez a tíz pengőt?

Olyan utálat van bennem vele szemben, hogy már azon gondolkozom, hogy már[cius] elején elküldöm.

Végkielégítés nem jár nekik, csak két hét. Nem kertész, csak földműves napszámos. De háromhavi fizetést azért így is kiadok nekik, s azonnal keresni kell egy másik kertészt.

Ekkora csalódás.

Egész testemben remegek az izgalomtól.

Csalódás ki van zárva. Mikor Virág bement, átadtam Kisnének a százpengőst, hogy hozzon Princitől egy doboz Nikotex Leventét és fizesse ki az adósságot. Még ágyban voltam, mikor megjött, s leszámolta a pénzt. Már mikor betettem a négy darab ötpengőst a fiókba, haboztam, hogy ennyi pénzt odategyek-e? Mégis betettem. Mikor délután négykor fizetés volt, külön megtapintottam az ujjaimmal s úgy éreztem, mind a három ott van egymáson, amit ott hagytam. Csak ma délben történhetett az eset.

19. 20

Van egy zavaró körülmény. Nem bírok rájönni, hogy mikor adtam oda Kisnének az öt pengőt a malacra.

Most egy nagyot sétáltam, s megpróbáltam minden emléket összeszedni. Valamiből úgy rémlik, hogy még mielőtt Virág pénteken délután megjött négy órakor.

Az nem tegnap este volt, hogy azt mondtam: vasárnap aztán be is mehet az ura Szentendrére megvenni.

De azért nem mernék esküt tenni rá, hogy nem tegnap este adtam oda, mikor az asztalosokat kifizettem. Ha így van, akkor ma csak egy öt pengőst vihetett el. Nem is ésszerű, hogy mingyárt kettőt vegyen ki.

De ha ez a zavar van bennem, akkor nem lehet-e az, hogy valami másra még kivettem egy öt pengőst?

A pénzt akkor váltattam, mikor Virág éppen utazott. Kisné a százast a Virág kosarával fogta össze, még féltem, el ne veszítse. Még ágyban voltam, mikor visszahozta s leszámolta. A pénz ott volt a kis éjjeli asztalkán, s haboztam, hogy hova tegyem. Akkor vilant fel bennem, hogy mi lenne, ha valaki hozzányúlna.

Tegnap egész nap nem volt pénzre szükségem. A fiókba csak dél után nyúltam bele, hogy az asztalosoknak kivegyek kettőt. Még arra is emlékszem, hogy a négy ezüst ötös egymáson feküdt s egy kopott külön, az előző napi váltásból. Két és egy pengős is volt a

fiókban, s több nikkal húsz filléres. Mikor levettem a legfelső ötöst, az ujjaim megéreztek, hogy három ott maradt.

De most jön a hiányos gondolat: rémlik, mintha, mikor feljöttem az asztalosoktól, itt találtam Kisnét, tüzet rakott. Lehet, hogy akkor folyt le az a dialóg, hogy odaadtam az öt-pengőt, s azt mondtam: vasárnap menjen be az ura... Ha így van, akkor csak a fiókból vehettem ki neki egyet. Rejtélyes, hogy ehhez semmi érzéki kép nem fűződik. Az ujjaim amilyen tisztán emlékeznek az asztalosok pénzére, erről nem akarnak tudni semmit.

Én tehát arra határoztam magamat, hogy nem veszek tudomást erről a dologról, a pénzeket visszarakom, s pontosan vezetni fogom a héten, hogy mennyi s milyen fajta pénznem van a fiókban.

Aki egyszer lop, az máskor is megteszi. Nem valószínű ugyan, hogy ilyen sűrűn tegye, egy héten kétszer... de megpróbálom.

Én a magántulajdon hitében nőttem. Ami egyszer jogilag az én sajátommá lett, azt épenúgy érzem összeforrvá lényemmel, mint a testemet.

Ez nem az én filozófiám, ez a közvélemény, a közfelfogás. De bizonyos, hogy objektumrakománnyal élek. Ha egy tárgy bekerül az életembe, azt nem tudom kidobni többet. Még akkor sem, ha ízlésemet sérti. Mindössze arra vigyázok, hogy ha vásárolok valamit, az teljesen fedje a szépről való fogalmaimat. Az ajándékozott tárgyaknál erre nem lehetek tekintettel, de ha egyszer itt ragadt valami, attól sem tudok többet megválni, pedig ahányszor ránézek, mindig sért. Nem engedtem meg, hogy a kerítésen belül állítsák fel a szomszéd vendéglősnek a reklám tábláját. Ez jogérzetembe ütközik.

A pénzzel szemben eddig ez a tulajdonérzésem nem volt. A pénz nem számít nekem, mint birtok, tulajdon, csak mint új objectum, vagy valami haszonérzés megszerzésére alkalmas eszköz. Ezért nem gyűjtöttem soha pénzt. S ezért adtam ki mindig a legnagyobb könnyűséggel a pénzt, még a jövő terhére is. Ezt a régi, suta, ízléstelen, szarvasagancsnyelű kis zsebkést nem volnék képes senkinek odaadni, még annak sem, akit szeretek. De pénzt, akármennyit, hogy vegyen magának. Pedig ez a kis kés csak úgy ragadt rám. Azt hiszem, a Marcié volt, s mikor a magam szép kését elvesztettem, valahogy ideiglenesen a zsebembe tettem, s már legalább húsz éve használom. Mennyi pénzt adtam ki azóta, legalább félmillió pengőt, s nem fáj úgy, mintha ezt elvennék tőlem, ha elveszteném is, sokáig boldogtalan lennék.

Elméletben nem vagyok a magántulajdon híve, – de kitört rajtam a fáradtság, s le kell feküdni. Nem fejthetem ki magamnak.

1936. január 28. 17.37 [Leányfalu]

Érdekes, hogy az emberben a fősvénység és a bőkezűség mindig a világszemléleti állapotával van összefüggésben.

A világszemlélet általános és állandó elrendeződést teremt az emberben. Világrendet. Ebből a világrendből reagál aztán az ember a legcsekélyebb hatásokra is. Ami összhangzásban van a szemléletével, azt azonnal igenli, még ha helytelen is. Ami nincs benne ebben a perspektívában, az nem érdekli, bármilyen fontos is jobban megvizsgálva a dolgot.

Itt egy epizód előbb:

Kisbácsi szecskát kevert répavagdálékkal, s meglocsolta, akkor újra megkeverte.

– Most megérdemli a Kicsi, – mondom.

– Megenne az jobbat is...

Hallgattam. Már többször célozgatott rá, hogy venni kellene egy zsák korpát.

– Csak turkálja. Kiszemeli belőle a répát. Osztán lassan megeszi a szecskát is. De ha korpa lenne rajta, az ráragad minden szápra, mingyán együtt megenné.

Nem feleltem.

A leányfalui ház

A leányfalui kert

Otthagytam.

Most arra gondolok: mért vagyok fősvény a Kicsivel szemben?

Az udvarral szemben bőkezű vagyok. Pénzt szánok arra, hogy a kertészlakás udvarán ne legyen sár. Bőkezű vagyok a kerítéssel szemben, aránylag sok pénzt adtam ki, hogy egy kicsit rendesebb kinézése legyen. Mért nem sajnálom meg ezt a kis lovat, hogy mikor becsületesen dolgozik, egy kis korpát kapjon?

Az én életszemléletemben (ami a világszemlélet alsóbb ágazata) benne van, hogy kifelé, az emberek felé rendes, gondozott és nem túlzóan, de úri formát mutassak. Fenn akarom tartani azt a képet, hogy jó anyagi körülmények között lássanak, és valóban annak megfelelően is éljek. Mikor az új lakás megvolt, megnéztem. Tiszta volt, rendes, ajtók-ablakok frissen festve. Azonnal azt mondtam: fehérre kell lakkozni mindent. Ha ezt nem mondom, legalább hatszáz pengőt megtakaríthattam volna. Senki sem kívánta tőlem. Magamtól, azonnal határoztam. Az volt az érzésem, hogy ha már kisebb lakásba megyünk, legalább a külseje tökéletes legyen. Mikor a kecskeméti földet megláttam, azonnal döntöttem, hogy megveszem: kétezer pengő. Mikor ide kijöttem, a kerítés és kapu előtti sáros hely rendezése azonnal mint kikerülhetetlen kötelezettség tűnt fel előttem: 200 pengő. Ha ezt a három dolgot nem csinálom, 3000 pengő van a takarékbán.

És a Kicsitől sajnálok öt pengő ára korpát.

Az édesanyám csudálatosan iszonyodott minden állattól. Néha volt macskája, de nem szerette. Kutya soha nem volt a háznál, csak hat éves korom előtt, mikor a falusi gazdasághoz hozzá tartozott. Később is volt falusias udvara, de kutya többet nem került be. A hasznos állatokat is utálta. Tehene sohasem volt. Néha volt malac, disznó, de nem ő akarta, hanem az apám a nyakára hozta, s neki küzdenie kellett velük. A tyúkokat sem szerette, kacsája, libája sohasem volt. Se pulyka, se galamb. A gyerekkorom állatnélküliségben telt el.

Mikor Mária idekerült, kellemetlen volt, hogy vízhiánnyal kellett küzdeni. Berki, az akkori kertész, rábeszélte, hogy vegyek egy lovat, annak mennyi haszna van, még meg is keresi az árát, mert ő a szomszédoknak vizet fog vele fuvarozni. Erre nem kellett kapacitálni. Bementem vele a lóvásárra. Ő kiválasztott egy nagycsontú erős sárgát, nem tettett. Száz pengő lett volna a sárga, s én beleszerettem egy nagyon szép formájú kis feketebe, s megvette, négyszáz pengőért.

Ugyanaz a luksuriózus életszemlélet, mint minden egyéb. A ló ma is szép, csak öreg – 27 éves. (A korát letagadtam, mert a vásárban tíz évvel becsaptak, s csak a rédiából* tudtam meg a korát. Már akkor nem lehetett segíteni, de a ló olyan jó karban volt, hogy az állatorvos tíz évvel fiatalabbnak becsülte, s azóta a ló evvel a hazugsággal él.) Megvettem a lovat, mint egy bútordarabot vagy tárgyat. Nem mint élőlényt. Most már hat éve van itt, de nem fűz hozzá jóformán semmi személyes élmény, a vásárláson kívül. Itt él, de nem lett barátom. Nem is látom. Csak a számlákat látom, ha patkolják. Élelme kikerül a kertből, de alomszalmát pénzen kell neki venni. Cél, hogy minél kevesebbe kerüljön. Szerencse, hogy a kertészek szeretik, s így a szegény kis lónak semmi hiánya nincs.

Ellenben az a gyanúm, hogy most azért volna sürgős a korpa, mert Kisbácsi kismalacának jó lenne egy kis korpás moszlék.

A ló tehát csak annyiban tartozik bele az életformámba, hogy ha már van, akkor csinოს legyen, az embereknek ne lehessen ellene kifogása. Nem haszonért tartom, hanem luksusból, kivált mióta vízvezeték van, s elvesztette létjogosultságát. A ló így is jól néz ki, sőt azt hiszem túl kövér, folyton istállón áll, nem is értem, hogy' nem romlott el a lába, oly keveset jár.

* Lat. raeda – lópasszus, hivatalos igazolás

Az ára közben leszállott 400 pengőről legfeljebb 80-ra. Már tanácsolták, hogy adjam el lóhússzékre, s vegyek egy fiatalabbat. Nem reagáltam rá, mert megszoktam, s amit megszoktam, azt nem tudom kiadni a házból, aztán egy fiatalabb lóra sincs több szükségem, ez is megteszi, amit tennie kell. Ennyiben bekapcsolódott az életembe, üres lenne nála nélkül az udvar. De hogy korpát is vegyek neki, az nem látszik sürgősnek előttem.

Világ- és életszemléletemben nem foglalnak helyet az állatok. Általában a természet nagyon ki van kapcsolva. Ezt a kertet az első pénzből megvettem, pedig Janka még sokkal távolabb volt a természettől, mint én. Bennem nem egy alapvonzódás volt, hanem egy kifelé való arculat mutatása. Részben tradíció. Gyermekkori emlék. Nem a kertbe szerettem be, hanem a nagy diófába, mert folyton az az emlék élt bennem, hogy Csécsén a diófa a fák királya. A diófáról a legmélyebb emlékem az, hogy a nagyanyám nyáron diófa-levelet hozatott be, s azzal legyeztette velem magát. Emiatt én is megszerettem a diófa-level szagát, most is legkedvesebb illat. Néha egy-egy levelet eldörzsölök az ujjaim között. A szagos füveket nagyon szeretem, s ezt is valószínűleg a nagyanyámtól kaptam. Anyám nem szerette s nem evett semmiféle gyümölcsöt, nem kedvelt semmilyen virágot. Soha nem ment ki a szabadba, csak ha az apám nagyon erőszakos volt, s akkor is az neki csak külön teher volt, mert neki kellett készíteni a kirándulásra ennivalót. Janka egyáltalán nem volt barátja a természetnek. Mária? fogalma sincs róla, mi a természet, de ha szó van róla, a legszebb szavakat mondja, de csak a száraz utcán szokott sétálni, még a korzóra se megy, mert ahhoz új ruha kell.

Janka 12 évig élt Leányfaluban úgy, hogy utálta. Mária már tizedik éve benső érdeklődés és szeretet nélkül. Én nagyon szeretem, de főleg azért, mert ez egy néma sziget, ahol teljesen magányjos lehetek. Oly nagy a kert, s minden oldalról út veszi körül, hogy semmiféle szomszéd nem zavarhat. Azért vettem meg a kiegészítő felét, s később igazán nagy áldozattal még egy darabot hozzá a ház mögött, hogy a külső zajt s szomszédot minél jobban kizárjam. Nekem ez a kert és ház valóban a Senki szigete.

Ezért kellett a kerítést most megcsináltatni: kívülről nem szabad, hogy az emberen az öregedést meglássák. A kert rendben tartása aránylag óriási összeget emészt fel. Nem a hasznáért teszem, nekem mindegy, ha a fák soha nem teremnek is, de kell, hogy fák álljanak szép sorban, a föld fel legyen szántva, be legyen kapálva, formát mutasson, pedig ez mind csak tiszta kiadás, még az adóját se hozza be.

Részemről védekezés a külsőség az emberi szemekkel szemben.

Arra soha nem gondoltam, hogy parkot csináljak, díszfákat és lukszuriózus növényeket. Csak a minimális kiadást, de azt a benyomást kelteni, hogy itt egy rendes gazda él. Nem szabad szemétdombbá válni a kertnek.

Ez mind az én világszemléletem következménye.

Hihetetlen szegénységben nőttem fel. Gimnáziumi időm alatt soha nem volt egyetlen fillérem, amit könnyelműen elkölthettem volna. Még ha lett volna is valami, hiszen sokat tanítottam, szüleim nehéz sorsa mindig nyomasztólag hatott rám. Nem mertem egy fillért kiadni, mert lelkiismereti nyomást éreztem, hogy azt inkább a szülőknek és a testvéreknek kellene átadnom.

Apám nagyon sokat költött el könnyelműen arra, hogy az emberek előtt fitogtassa a bőkezűségét. Mindig gazdagabbnak tartották, mint amilyen volt, mert az ajándékoknak azt a mértékét csak nála nagyon sokkal gazdagabbak engedték meg maguknak. Ebből bennem is van. Ha emberek közé kerülök, azonnal elvesztem a fejem. Borralalóra többet költök, mint szükséges lenne. Egyáltalán arra adok ki pénzt legkönnyebben, hogy idegenek előtt gondtalannak és pénzben bővelkedőnek látszam, de nem oly hebehurgyán, mint az apám. A Nyugatnál minden kiadást a magaménak tekintetem, s minden bevételt a másokénak.

Ez mind világszemléleti dolog. Egy kis nép csak azzal tudja fenntartani a nívóját a világ nemzetjeinek versenyében, ha az életformában egyenrangúan igyekszik magát viselni.

Ez tudniillik a magyar nemesi felfogás. Az apám nem volt nemes, talán (az sem bizonyos, hogy nem nemesi eredetű) az anyám, s kivált a nagyanyám viszont a magas dzsentrivel sőt a főnemességgel tartott rokonságot s abban nevelt. Mégis, az apámban voltak meg ezek a pazarló és fitogtató érzések. Ezek pedig nagyon hatnak a gyermekekre.

Hazulról hozott világszemléletemben nem szerepel a humanitás, az emberiségen való segítő érzés, a szövetkezés, az együttműködés, az altruizmus. Mindaz, ami ezekből bennem lassan gyökeret vert, már a gondolkozás és a közszellem alakulásának következménye. Mikor elindultam az élet útjára, én éppen olyan hetyke kis urizálásra vágyó fickó voltam, mint a többi nemesfiú. Innen van bennem még ma is a kifelé való reprezentálás vágya.

Csak a zsidósággal való érintkezés figyelmeztetett az úgynevezett modern világszemlélet tételeire: arra, hogy a nép el van nyomva, ki van szipolyozva, s megakadályozzák az előrelépését gazdaságilag és politikailag. Az én első írásaimban, a Sáraranyban, még ami ilyenféle van, az voltaképp dac és saját személyem számára nagyobb pozíció követelése, ez kivetítve a széles rétegekre.

Én magam megmaradtam a régiben. Ezért voltam hajlamos arra, hogy a megkopott s besüppedt díványokat itt most megcsináltassam. Ez fontosabb a jóérzésem szempontjából, mint hogy a ráfordított 150 pengőt takarédba tegyem az öregkor számára. A szüleimben az öregkori biztosításnak legcsekélyebb nyoma sem volt meg: apám az erejét és munkaképességét kimeríthetetlennek és örökké tartónak tekintette, s a legutolsó napig úgy élt, hogy egyetlen fillér sem volt a házában. Én ugyanebből az okból, míg bőséges pénz folyt be, már akár keresetből, akár előlegből, tehát adósságra, egyáltalán nem szabtam korlátot a költsézésnek, mert a holnapot mindig bőségesebbnek és könnyebbnek tekintettem, mint a tegnapot és a márt.

Ezzel az egész magyarság így van. Különösképpen hiányzik a tőkegyűjtés hajlama az egész magyarságból. A kubikos és napszámos éppen úgy kizárólag a mának él, mint a gazda, a kereskedő, az iparos és a hivatalnok. Nálunk csak az idegen fajúaknak van pénze: a németnek, a zsidónak.

Lehet, hogy ez a kis magán[y]osság, amit itt most kiloptam magamnak, bizonyos változást hoz az életembe. Mióta itt vagyok, folyton számolok. Azelőtt is számoltam, de azelőtt a számadásom csak utólagos rendszerezés volt. Most folyton a holnapot vizsgálom. Erre a hónapra előirányoztam 1770 pengőt, – már eddig 2800-nál tartok. Éppen úgy, mint a múlt évben. De most nagy különbség van a költségvetésem szellemében az előző időssel szemben. Most minden tételt latolgatok, hogy az előirányzott mérték túllépi-e a megszabott keretet, s örömmel látom, hogy nem. Ami többletkiadás van, az egyszer előforduló befektetés, vagy adósságcsökkentés. A jövő hónapban már nem szabad túlhaladni a keretet, csak törlesztéssel, vagy félretett pénzzel. Eddig minden előirányzott keret megvastagodott a hónap végére. Vagyis a pénz elforgácsolódott anélkül, hogy csökkent volna valami a múlt adósságaiból. Adósságtörlesztésre elő van irányozva 260 p. (ez volt a tavalyi törlesztés mértéke). Ennek a rovatnak szabad korlátlan magasra nőnie, mert a lefizetett adósság után nem kell kamatot fizetni, s cél az adósságtól való szabadulás. A többi rovatnak azonban meg kell állania. Ha ezt keresztül tudom vinni, akkor meg van mentve a haza.

Az egész hazát ugyanis az teszi tönkre, hogy amint pénz kerül az emberek kezébe, azonnal elisszák, eleszik, elpazarolják. Az adósságot elfelejtik. Nem nevetséges, hogy egy rossz év az egész gazdaságot kétségbeesztő helyzetbe sodorja. Rögtön nincs vetőmagja senkinek. Selyemharisnyára költik. A parasztot a konjunktúra tette tönkre, mert

kiskorú ahhoz, hogy teaurálni tudjon. A harminc pengős búzaár idején az ötven pengőről ábrándozott. Mint én. Mikor 35.000 pengő volt a bevételem, több adósságot csináltam, mint ha nem is lett volna bevétel, ahelyett, hogy annak felét félretettem volna.

A magyar világszemlélet: egyszere élünk.

Tehát éljünk jól.

És ez a jól élés elsősorban azt jelenti, hogy meg kell mutatni a rokonoknak, ismerősöknek, szomszédoknak és ismeretleneknek, hogy: telik. Csak külsőségekre költeni.

Mindaddig, míg ebből a vakságból ki nem lábолоk, nincs jogom ostorozni másokat ugyanezért a hibáért.

A Kicsi mindenestre jól járt evvel a kis meditációval, mert holnap veszek neki egy kis korpát.

1936. január 29. 17.35 L[eányfalu]

Valakinek a világszemléletét az általános eszmék felől való tájékozottságában látom. Életszemléletét ugyanezen eszméknek az egyéniségére s főleg az akaratára s cselekvéseire való befolyásában találom.

Egy órát sétáltam, már sötét volt, ahogy haza értem.

Topogás, kopogtatás. Kisbácsi dugja be görbén magát, és erőltetett szívességgel mosolygva köszön jó estét. Mosolya több irányban bír jelentőséggel.

– Jó estét kívánok. Azért zavarom a [nagyságos] ns urat, hogy itt vár ez az András. Már régen figyelem, hogy mikor jön haza a ns úr, hogy tessék szíves lenni odaadni a nap-számját. Reggel megy vásárolni, másképp nem is kérné, de emiatt vár, nekem meg hogy nincs annyi aprópénzem, nem tudom odaadni neki. Két nap az öt pengő.

Mi a Kisbácsi világszemlélete?

Annyi idős, mint én, tehát ugyanazt az elemiiskolai felvilágosítást kapta, amit én, mert én is éppen ilyen kis faluban jártam elemibe. Ő is református. Ez köztünk valóban világnézeti közös platformot ad. Kettőnk közt az a különbség, hogy én azóta sok iskolai s életbeli hatásnak voltam kitéve, ő azonban őrzi az eredeti alapfogalmakat.

Tehát ő egy nagyon megijesztett s megnyugtató ember. A kutyát úgy dresszírozzák, hogy a nevelőnek egyik kezében korbács van, a másikban cukor. A korbács rákényszeríti, hogy engedelmessédjék a hatalom parancsának, a cukor, hogy jutalmat kapjon az engedelmességért.

Kisbácsi megtanulta, hogy a világot Isten teremtette. A világnak az Isten éppen olyan tulajdonosa, mint ő a ruhájának. Ha akarja, elnyövi s újat teremt helyette. Az Isten akaratába semmi beleszólás nincs. Mindaz a természeti baj, kár, veszély, ami az életben előfordul, az ismeretlen Istennek akarata. Ezzel le kell számolni. Ő ebben meg is nyugodott, mert rájött, hogy valóban nem tehet ellene semmit. Oly rendkívüli hatalmat érez maga felett, hogy még gondolni sem lehet az ellenállásra. Mint kertész, tökéletesen kiszolgáltatottnak érzi magát. Az idén oly nagy szárazság volt, hogy a saját kertészeti hanyagságát vagy tudatlanságát is ezzel indokolja. Délelőtt az élő növényekről beszélt, hogy nem fejlődnek az aszály miatt, pedig ő minden héten kétszer innen vitt fel vizet és meglocsolta őket. (Ezt ugyan nem hiszem.) Most pedig arra tett megjegyzést, hogy „majd csak akkor tessék korpát venni, ha az a kis répa elfogy. A takarmánnyal egy kis baj van. Tetszik tudni, hogy a szárazság miatt ez a fű nem nőtt, a lucerna se úgy, mint kellett volna.” Ennek kizárólag az Isten az oka, aki adhatott volna esőt, ha akart volna. Hogy mért nem akart? ezt még felvetni sem szabad, mert az már messze vezet. Az már vallástalanság. Nincs, nem volt, s megvan. Úgy kell megélni, abból, ami van.

De a vallás azonnal cukrot is nyújt: az Isten jó. Az Isten édesatyja. Az Isten azt is megtehetné volna, ha akarja, hogy egy csepp esőt sem ad, de mégis nem akarta gyer-

mekeinek vesztét, tehát aszály volt ugyan, szárazság, de nem végveszedelem. Valami mégis csak termett. Köszönjük meg, hogy így is van. Adjatok hálát az Istennek, hogy ilyen gaz létetekre megtúr ezen a földön. S ezt ő mind be is látja. Nem jár ugyan temp-lomba, mert a templom a túlsó parton van, de ha rágondol az Istenre, elégtételt ad neki. Ellenben a répát egy hónappal hamarabb ásta ki, mint kellett volna. Hiába beszéltem neki, azt mondta, annak itt az ideje. Ha bent hagyja a földben, kétszer akkora lett volna, mint amilyen.

De az ő világszemléletében az van benne, hogy minden munkának megvan az ideje. A gazdaságban csak az Isten kockáztathat, az ember nem. Mert mi lett volna, ha nincs ilyen hosszú ősz, hanem hamar beáll a fagy. Az Isten dolgait nem lehet előre tudni, tehát az embernek ahhoz kell tartani magát, hogy mindent a maga idejében.

Az Isten ugyanis a vallás, már a papok, tanítása szerint tökéletes *rendet teremtett a világon*. Ő ha jónak látja, eltérhet a maga által felállított rendszabályoktól. Most is enyhe telt ad, s a cukrásznak nincs jege. A búzának nincs hóaplana. A rügyek kezdenek kipatogni, s ha mégis úgy látja jónak az Isten, hogy egy tíz vagy tizenöt fokos fagyot bocsát ránk, akkor jövőre nem lesz gyümölcs és nem lesz kenyér. De ezt nem szabad kritizálni: ez az Isten privát ügye. Nekünk csak abba kell megnyugodni, hogy a világban mindenben tökéletes rend van.

Ez a rend ugyanúgy kiterjed az élet minden lehetőségére és ágazatára, mint a természeti világban. Tehát az emberek élete szép rendben folyik. Van király, – most ugyan nincs, de még lehet, s ha éppen nem is lesz, akkor is muszáj rendnek lenni, arra valók az urak. Mert valamint a kutyának is van gazdája, úgy a szegény kertész is csak akkor élhet meg, ha van úr, aki a kertre pénzt áldoz, s megveszi neki a tüzelőt a saját lakásába is, amennyi kell, meg a melegházba is. És fizetést ad, annyit, hogy abból meg lehessen élni. Kisbácsi ezt nagyon jól tudja, mert mikor hozzám került, két vagy három esztendeig állás nélkül volt, mert a régi ura, akinél húsz évig volt, elküldte, megunta őt és drágállotta. Akkor nagyon nehéz volt, mert napszámmal keresni meg a mindennapit a legnehezebb a világon, kivált egy olyan embernek, aki mindig kerteszkedett s nem néztek a körmére, hogy mennyit dolgozik. Öregedik is, 55 éves, már egy ilyen embernek nehéz napszám munkából élni. De a jó Isten meglátta az ő nagy nyomorúságát, s adott neki egy olyan gazdát, amelyet álmában sem kívánt jobbat, aki négy év alatt soha meg nem számoltatta.

Kisbácsi tehát teljesen meg van nyugodva a világ állapotja felől: mindent csak az Istenre kell bízni, ő jobban tudja, mit hogy ad a szegénynek. Már a politikával soha életében egy pillanatig sem foglalkozott. Nincsenek kívánságai, tervei, elgondolásai. Ő ahhoz nagyon kis ember, hogy ily távoli és nehéz dolgokra csak egy szót is vesztegessen. Az urak dolga, csinálják, ahogy akarják. A kommunizmust a legnagyobb mértékben elítéli, mert azt is csak hiábavaló emberek csinálták, akik fellázították a népet. Nem szabad az urakkal ujjat húzni. Mindennek úgy kell maradni, ahogy van. Az abesszíniaiak is jobban tennék, ha nem rugdalóznának, hanem elfogadnák az olasz jobbot és szépen meghúzódnának, mert úgyis csak veszíteni fognak. De ő ebbe se szól bele, mert azt elismeri, hogy minden nép küzd a maga hazájáért. Abesszíniában is vannak főbkek és urak, s azok nem akarják a fejüket megalázni. Ő ha ott élne, akkor is csak a békességet szeretné, de ha besoroznák, éppen úgy menne, mint a többi, harcolni. Ő ugyan szerencsés ember, hogy gyerekkorában leesett a kocsiról s a ló megtaposta, így elferdült a gerince s kicsit nyomorék lett. Nem nagyon, mert azért a dolgot éppen úgy meg tudja tenni, mint akárki, de katonának, hála a jó istennek, még a világháborúban sem vált be.

Így Kisbácsi rendben van mindennel, amit az Isten kezében levőnek lát, s tökéletes nyugalomban éli az életét. Kétségei nincsenek.

Az *életrajz* egy kicsit nyíltabb. Életrajz az azt diktálja neki, hogy okos legyen. Védi magát. A kis előnyököt meg keresi: nem dolgozza agyon magát, az mindennél fontosabb, hogy az ember vigyázzon az egészségére. Egy kertésznek kitűnő dolga van, mert számtalan apróságra kell gondolnia, s a gondolkodás mindig könnyebb, mint ha beállítják a munkába és hajrá. Ő tehát szereti sűrűn otthagyni megkezdett munkáját, mert ez is eszébe jut, meg az is. Tehát fizikai megerőltetésről szó sincs.

Ami pedig azt illeti, hogy kicsi a fizetés: Azért van az embernek esze, hogy gondoskodjék saját magáról. Kis ember megbúvik, legjobban, ha nem is veszik észre. Nem igen szereti, ha sokat ácsorgok mellette. Az különösen kínos s mindig nagy zavart okoz, ha olyankor a kertészházhoz találtam menni, mikor vevővel tárgyal. Olyankor azonnal hozzáfog nyájaskodni, adomázni, diskurálni, szórakoztatni, s sehogy se tér rá a mérésre és elszámolásra, míg csak meg nem érzem, hogy én itt fölösleges vagyok s el nem megyek. A bevétel évről-évre erősen csökken. Míg vízvezeték nem volt, kétszer annyi bevétellel számolt el, mint mióta locsolhatja a kertet. Én tudom, hogy neki szüksége van egy kis manipulációra, mert abból az ötven pengőből, amit fizetésül kap, nem lehet oly nagy családdal megélni. Rendesen csak hárman vannak, de sokszor hatan. S itt van a lánya férjénél, aki mindig szatyorral jön-megy, de soha még nem fordult elő, hogy a neve be lett volna írva az eladási könyvbe. Kisbácsi életrajz az tehát azon az alapon mozog, hogy kaparj kurta, neked is lesz.

Az Isten féltételek és szeressételek, tanítja a biblia neki. Féltételek az Isten s hát ha muszáj, szereti is, – éppen így van az uraival. Mikor most bejött, a zavart mosolygása részben azt jelenti, hogy neki hívás nélkül belépni a nagyságos úr szobájába nem szabad. Nem illik. Nem is lehetséges. Szabad fát behozni, tüzet rakni, a kályhát megtapasztalni, s ha valami baj van, akkor jelen kell lenni, s amint dolgát végezte, azonnal távozni, s közben nem illik még körül se nézni a szobában, mert akkor az úr mingyárt gyanakszik, hogy nini, mit bábáskodik itt ez az ember? talán valamit kinéz magának... Ettől pedig Isten őrizzen... Már az is gond, hogy mikor Kisnéni teregeti a ruháját, a kisasszony odamegy s nézi, hogy ötagú meg hétágú címeres fehéreműt s azt mondja gyanakodva: Mi az, maga másoknak mos?... Dehogy, kisasszony kérem, – szól ijedten, hogy feltételezik róla, hogy az urak fájával ő pénzért mos, – csak magamnak... Tehát Kisnéninek csupa címeres fehéreműtje van.

Kisnéninek ugyanis ugyanaz a világ- és életrajz van, ami Kisbácsinak. A világ-szemlélete kimerül abban, amit az Isten fogalom fed, – azzal a különbséggel, hogy katolikus, tehát még bigottabb, de az életrajz sokkal nyíltabb, mint az uráé, – nem fél a pénzes fiókba belenyúlni s a cigarettás dobozt a sajátjának tekinti, pedig nem is dohányos. A kis embernek tudni kell élni: s ez azt jelenti, hogy amit lehet, azt haza kell hordani, még az úton is le kell hajolni a szegénynek, hogy egy ágacsát felvegyen. Nohát ágat éppen nem, ha úgyis ingyen tüzelő van, de ha valami érték, az csak érték.

A vallás elképzelhetetlen egyszerű eszköz a tömeg fékmentartására. Az Isten fogalom oly remek találmány, amit soha pótolni többet nem lehet, ha egyszer kimegy a divatból. Hol és hogy lehet többet ezt a szelíd és alázatos jámborságot előállítani más lelki eszközökkel?

Pedig a vallásnak vége. A Kisbácsi és Kisnéni fiai s lányai már nem állanak vallásértékeken alapon. Nem szakadtak még el, de nagyon meglazult. Még nem foglalkoznak az istenfogalom kritikájával, de már nem hisznek benne. Már számukra csak olyan hipotézis az egész istenség. Ők már racionalisták. Kis Jani már nem bízza magát az Istenre, hanem addig nem nyugszik, míg fix fizetésre nem tesz szert. Minden álma, hogy valami képp állami kéz alá kerüljön, mert ami biztos, biztos. Előbb a klinikákon akart asztalos lenni, most börtönőr.

¹ Kisné, Kisbácsi – Móricz Zsigmond első kertésze és annak felesége, aki a házvezetőnői teendőket látta el.